

העדות בענייני ערב שבת וכניסתה

הרב יוסף בן ארזה

קביעת סעודה קודם שעה עשירית

מצוה להימנע מלקבוע סעודה שרגיל בה בחול מתשע שעות ולמעלה (או"ח סי' רמט ס"ב). ואם מתחיל מעט קודם ויודע שייכנס לשעה עשירית, במרדכי ריש פרק ערבי פסחים מבואר שמותר. ואף שנראה מדבריו להלן (דף קז) כרשב"ם שם שבערב פסח אסור להתחיל קודם הזמן כשיודע שייכנס לזמן האיסור, וצ"ע אם יש מקום לחלק בין ערב שבת לערב פסח. ובדרישה (סי' רסג) חילק בין אם התחיל בסמוך, שבוודאי ייכנס לזמן האיסור למתחיל הרבה קודם. אך קשה להעמיס כן בלשון המרדכי.

ואפשר שאף לדעת הרשב"ם לא החמירו אלא אם יודע שימשיך לתוך זמן המנחה עצמה, תשע ומחצה, שאז הוי כהתחיל באיסור, אבל אם מתחיל לפני סמוך למנחה ויגמור סעודתו קודם המנחה מותר. וזהו שאמרו (פסחים ק' ב') 'ושוין שמתחילין'. ולפי זה אין סתירה במרדכי, וגם הרווחנו שאין מחלוקת בין הפוסקים, אלא לכו"ע כשיודע שייכנס לסמוך למנחה מותר, וכשיודע שייכנס לזמן המנחה אסור.

ובטעמא דמלתא נראה שזה גופא טעם הדין שאין מתחילין לאכול סמוך למנחה, כי כרגיל אם מתחיל בשעה זו סעודה ימשיכנה לתוך זמן המנחה, לפיכך אסרו להתחיל בשעה זו, משא"כ קודם לכן, שתולים שיגמור לפני המנחה, לא אסרו.

ובזה מובנת לשון הברייתא בפסחים (צט ב') 'לא יאכל... מן המנחה ולמעלה', והלא אף סמוך למנחה אסור? אלא נקטה את יסוד האיסור, ואילו סמוך למנחה הוא כעין הרחקה מפני שממשיך לזמן המנחה. ועל כן סמוך לסמוך הוי כהרחקה להרחקה.

סעודת הג בערב שבת

אף שמצוה להימנע מאכילת סעודת מצוה בערב שבת מן המנחה [והנה במשנ"ב (רמט סקי"ג) כתב לעשותה בשחרית, והעיר בשעה"צ ובאה"ל על הב"ח והמג"א שכתבו 'משעה עשירית'. אכן מקור דברי הב"ח הוא תשובת מהרי"ל (נו), שם מפורש שאף לכתחילה אפשר קודם שעה עשירית]. נראה שאין להמעיט שמחת יו"ט או ממצוות הפורים בשל כך, ואם נאה יותר לבני הבית בסעודה אחר חצות אין לפגום בשמחת יו"ט בשביל כבוד היום הבא. וכל שכן כשיודע בעצמו שיאכל סעודת שבת לשובע.

נזכרו ביו"ט לאחד הסעודה שלא הדליקו הנר

נראה שאשה ששכחה להדליק הנר ונזכרה לאחר גמר הסעודה, יכולה להדליק בברכה אם תדליק באחד מחדרי הבית החשוכים, וישתמשו שם לאור הנר [כן מבואר בשו"ע הגר"ז (סי' רסג סי"ד)]. אך עיין רב פעלים (ח"ד סי' כג) שדעתו שלא יברך לאחר הסעודה]. אבל אם יש שם אור, אין לברך על הנר, שלא מצינו ברכה על תוספת אורה אלא במקום אכילה. וכן יש לשמוע מהמשנ"ב (סי' רסג סקמ"א) לענין שבת, ממה שכתב גבי המדליק נרות במקום שאין משתמשים בו דהויא ברכה לבטלה, וזה לשונו, אם בבית שהדליק היה קצת חושך ומשתמש שם שום דבר לאור הנרות לצורך סעודה ליכא איסורא, עכ"ל. ומדויק מדבריו שבשימוש שאינו לצורך סעודה אין היתר לברך בתוספת אורה (ומובא כן בשם הגריש"א זצ"ל). ואף שיש סברא לומר שיש בנר תוספת כבוד שאין באור הרגיל, אין זו סברא מכרעת לברך על הנר.

[שמעתי בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שהורה למי ששכחו להדליק נר בליל יו"ט, שידליקו ביום בלא ברכה. ומסתבר שלא מן הדין הוא אלא כעצה טובה אמר כן, ואולי גם משום החשש שהנר הוקדש למצוה, ויש מצוה כלשהי גם בנרות ביום, שהוא מוסיף בכבוד היום. וכמו שאמר הגרש"ז בעניין הדלקת הנרות כיום שאור החשמל מאיר בבתים].

ומסתבר שלעניין הקנס שנהגו שהאשה ששכחה להדליק מוסיפה נר להבא, כדי לזרז עצמה, לא מצינו שתיקנו כן ביו"ט, שתמיד יכול להביא נר ממקום אחר ולהאיר. ואף הנוהגים קנס זה בשבת כשיש אור אחר, מסתבר שזה שייך רק בשבת שיש מצבים שיישאר בחשכה, אבל ביו"ט שתמיד אפשר להאיר, על המחדש קנס גם בזה עליו הראיה. ויש להוסיף שלמנהג בני תימן, עפ"י דעת כמה ראשונים, אין מברכים על נר של יו"ט, שתמיד יכול להאיר. וא"כ מסתבר שאין לקנוס על שלא הדליקה בברכה, מאחר שיש דעות ומנהג שאין מברכים. ועל גוף ההדלקה כיון שבפועל היה אור במושבותם אין מסתבר לקנוס וכנ"ל.

הדלקת הנר עבור אחרים שאינם שומעים הברכה

קבוצת אנשים האוכלים במקום אחד, והמקום מואר [כגון חיילי מילואים בחדר אוכל], אם יש מי שמדליקים בביתם נר של שבת, אינם חייבים בהדלקת הנר. ורק אם המקום חשוך, ידליקו בברכה [עיין משנ"ב סי' רסג סק"ל לעניין בעלי בתים שביריד]. ונראה שאף שיש שם מי שאין מדליקים בביתם, אין לברך עבורם אם אינם שומעים את הברכה. דיעוין בב"ח הלכות חנוכה (סוס"י תרעו) שכתב וז"ל, אדם שהדליק נר חנוכה יכול להדליק לאשה ולברך, וכגון שעומדת אצלו בשעת הברכה, אבל בענין אחר נראה למהר"ח שאין לברך ע"כ. ונ"ל דוקא דבר המוטל על גוף האדם ולא על דבר הנתחייב ברכה, וראיה מחלה ותרומה שהשליח מברך בלא המשלח, עכ"ל. ויש לעיין אם לדמות נר שבת להפרשת חלה ותרומה [ומזווה ומילה וכד'] שהשליח מברך גם אם הבעלים לא נוכח, מפני שהמצוה מתקיימת בחפצא ללא קשר לבעלים, או דומה לנר חנוכה שאי לברך לברך ללא שהבעלים שומע ויוצא בשמיעה, וכמו שסובר המג"א (סי' תלב סק"ו) לענין שליח הבודק חמץ. ובמנחת שלמה (ח"ב סי' נו) הסתפק בדבר. ובשם הגריש"א ראיתי שאין לברך. אך באופן הנ"ל יתכן דלכו"ע אי אפשר לברך, מאחר ואין מדובר על חובת הבית של האוכלים שם אלא רק על חובת הגברא של מי

שאינן מדליקים בביתו, וכאמור כל מצוה המוטלת על הגברא אי אפשר לאחור לברך אם אינו שומע הברכה.

מצוות תוספת שבת

מובא בשם הגר"פ שיינברג זצ"ל (בשו"ת דברי חכמים) שלא טוב להתפלל מנחה סמוך לשקיעה, משום שמשמעות דברי הריטב"א שצריך לקבל שבת בפה, וכשמתפלל מנחה עד סמוך לשקיעה ואינו מקבל השבת בפה הרי הוא כעוקר מצוות תוספת שבת בידיים.

עוד כתוב בשמו, שאפשר לעשות תנאי בקבלת שבת קודם הזמן, שאם יוולד מצב שיצטרך לעשות מלאכה - על דעת כן אינו מקבל השבת, [אלא שאין ברור עד כמה זמן סמוך לשבת אפשר להתנות כן].

ונראה שכמו שלפי"ד הפוסקים שהתוספת חלה מאליה [כמבואר בח"א, ערוה"ש, ובספר מחנה ישראל לבעל הח"ח], עניין התוספת המחויבת היא בשב ואל תעשה - ההימנעות ממלאכה, דומיא לתוספת לאחריה ודומיא לתוספת שביעית, כך י"ל שאף למשמעות הריטב"א בר"ה (ט' ב') דבעינן דיבור בתפילה לתוספת שבת ואין די בביטול מלאכה, זה רק לעניין האפשרות לקבל את קדושת השבת לכל מצוות השבת [וכמו שהביא המשנ"ב], אבל לעצם החיוב דמצוות תוספת נראה דסגי בתוספת לעניין מלאכה בלבד. [וכן ראיתי למו"ר הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א, שהאריך בזה בספרו. מה שכתב המשנ"ב לענין תשעה באב (סי' תקנג סק"ב) שהגומר בלבו שלא לאכול עוד ללא שקיבל התענית בלבו אינו כלום ומותר באכילה, נראה שהכוונה שהחליט שלא לאכול אבל לא מצד האיסור, אבל אם החליט שתיאסר עליו המלאכה, י"ל דסגי בזה למצוות תוספת שבת אפילו לא הוציא בפה].

לפי זה נראה גם לגבי הדין השני, שלכתחילה אין לעשות תנאי שאם יצטרך לעשות מלאכה לאחר שמקבל השבת [או האשה לאחר הדלקת נרות] אינו מקבל את השבת - שבזה שמשירר לעצמו את האפשרות לעשות מלאכה כשיצטרך, הרי לא החליט את ההימנעות ממלאכה ולא קיים מצות

תוספת, שכל עיקרה של המצוה הוא להימנע ממלאכה.

תוספת שבת ותוספת שביעית

האחרונים עמדו על הסוגיא בר"ה דף ט, המשווה בין תוספת שבת לתוספת שביעית, שהם לכאורה עניינים נפרדים. דבשביעית האיסור הוא לעשות דברים לפני שביעית שיועילו לקרקע ולאילן בשביעית, ואילו בשבת מוסיפים את קדושת השבת וביטול מלאכה בזמן חול, ללא קשר לשביתת השבת עצמה.

ושמא עניין התוספת בכל מקום הוא על הדבר השובת. על כן בשביעית התוספת צריכה להיות משמעותית לארץ השובתת בשביעית, ובשבת על שביתתו של האדם בשבת. וכשעושה מלאכה עד הרגע האחרון נמצא פוגם במנוחתו ברגע הראשון של שבת, שנכנס אליה מתוך עשיית מלאכה ולא מתוך מנוחה. שאע"פ שלא עשה מלאכה באותה שעה, סו"ס חיסר במנוחה כשנכנס לשבת כשגמר מלאכה. על כן נצרך לשבות ממלאכה קודם השבת, כדי שתחילת שבתו תהיה במנוחה. וכן אם מתחיל את המלאכה מיד בצאת השבת הוא פוגם במנוחת הרגע האחרון של השבת.